

Polona Sketelj

ROŽNA DOLINA

OD RURALNEGA PREDMESTJA DO URBANEGA NASELJA

V pričujočem članku avtorica obravnava način življenja v Rožni dolini, stanovanjskem naselju na skrajnem severnem delu Ljubljane, od njenega nastanka do druge svetovne vojne, ko je bila prehodno območje med ag-rarnim in urbanim okoljem, ki sta oba močno vplivala na življenje njenih prebivalcev. Avtorica skuša prikazati način življenja v delavskem naselju, vpetim med mestom in vasjo. Zanima jo, v čem se je življenje v Rožni dolini razlikovalo od življenja v drugih predelih Ljubljane. Pri tem posebno poudari Vič, s katerim je bila Rožna dolina vrsto let upravno povezana.

NAMESTO UVODA

V prispevku obravnavam način življenja v Rožni dolini v Ljubljani, "širokem naselju s pravokotno križajočimi se ulicami, stanovanjskimi hišicami in vilami" (Vahen b.n.l.: 192), ki leži na skrajnem severnem delu Ljubljane oziroma na severnozahodni strani nekdanje južne železnice. Nastala je med železnico in Večno potjo, prek katere sega do vrha Rožnika. K njej tako spadajo tudi Strelišče, Rožnik s cerkvijo, Podrožnik in bivši Kollmanov grič. Poleg teh pa še Nova vas in nekdanja kolonija Stan in dom na desnem bregu Glinščice.

Za obravnavo omenjenega naselja sem se odločila na pobudo skupine Rožnodolcev, ki so me leta 1996 prosili, naj ob stoletnici nastanka Rožne doline napišem nekaj o njihovem rojstnem kraju. Bila sem pred zelo težko nalogo: napisati sem morala nekaj o svojem kraju, o življenju svojih prednikov, o sebi. Pripravila sem vsebinsko zasnovo raziskave, ki sem jo dokončno oblikovala skupaj s pobudniki pisanja dela o Rožni dolini. Iz obsežnega seznama vsebin, ki sem jih pripravila, smo izbrali le nekatere. Druge bom predstavila v razširjeni obliki kot izsledke nadaljevanja raziskave življenja v Rožni dolini, ki trenutno še poteka.

Opravila sem enoletno raziskovalno delo, katerega metodično jedro je bilo opazovanje z udeležbo.¹ Opazovala sem vsakdanje življenje v domačem kraju in ga prepletla z izkušnjami preteklih let. V tem času sem obdelala številne pisne in ustne vire. Zbrano slikovno gradivo sem uporabila kot priklic spomina na dogodke, ki jih je upodabljalo.

Prispevek o Rožni dolini sem napisala po pogovoru s štiridesetimi Rožnodolci iz različnih starostnih, poklicnih, izobrazbenih in socialnih skupin. Večina ljudi, ki so mi s posredovanjem ustnih virov pomagali pri nastajanju tega dela, je želela ostati anonimnih, zato v nadaljevanju ne

navajam njihovih osebnih podatkov.

V prispevku obravnavam predvsem čas od nastanka Rožne doline do druge svetovne vojne. Tudi poznejšega časa nisem popolnoma izključila. Obravnavam jih skupaj s spremembami, ki jih je v način življenja Rožnodolcev prinesel tok časa. Podrobneje jih nameravam obdelati v razširjeni raziskavi o Rožni dolini.

Izhodišče raziskave o življenju na robu Ljubljane sem oblikovala glede na način življenja, ki sta ga določala na eni strani urbanost, na drugi pa neposredni stik z bližnjim kmečkim okoljem. Rožna dolina je bila namreč vsaj do druge svetovne vojne prehodno območje med agrarnim in urbanim okoljem, ki sta oba močno zaznamovala življenje njenih prebivalcev. Kakšen je bil način življenja v delavskem naselju, vpetim med mesto in vas, je postalo primarno vprašanje, na katero si prizadevam odgovoriti v prispevku.

ROŽNA DOLINA PRED VEČ KOT STO LETI

Pred več kot stoletjem je bilo območje, kjer je danes naselje, skoraj povsem prazno. Pod Rožnikom in Tivolskim hribom so bile le tu in tam redke plemiške, cerkvene in meščanske naselbine. Tam kjer je danes vodovodni rezervoar, je bila pristava *Roseneck*. Njen lastnik je bil ljubljanski Nemeč Lassing. Pod Rožnikom je bila že gostilna Podrožnik ali pri Čadu. V bližini gostilne so na prelomu stoletja zagovorniki Kneippovega načina zdravljenja postavili kopališče. Imenovali so ga *Wörishofen* po kraju, kjer je živel utemeljitelj metode Sebastian Kneipp. V leseni koči so uredili več kabin. Po Kneippovih metodah so hodili po rosni travi in se hladili v bližnjem potoku. Kopališče so uporabljali do prve svetovne vojne (Vatovec 1958: 18).

Pod Rožnikom je bilo konec prejšnjega stoletja priljubljeno strelišče, kjer so se zbirali predvsem premožnejši ljubljanski Nemci.

Že v 18. stoletju je ob današnji Večni poti stal grad *Rosenbichl* (Rožni griček). Njegovi lastniki so se menjavali. Pozneje je postal last družine Seunig, ljubljanskih trgovcev slovenskega rodu. Kot zanimivost naj omenim, da so ti leta 1817 kupili tudi grad Bokalce. V začetku tega stoletja je kupil grad Rosenbichl Franc Čonžek, ljubljanski gostilničar, in tu odprl gostilno. Danes je graščina poznana kot *Kollmanov grad*, saj je bil njen zadnji lastnik ljubljanski trgovec Kollman. Stavbo je podrl in sezidal nov gradič. Po njegovi smrti je postala lastnica gradu ljubljanska mestna občina. Danes je tu reprezentančna vila (Vatovec 1958: 13).

Med redkimi stavbami, ki so bile v Rožni dolini že pred več kot sto leti, je bila tudi hiša, v kateri je danes vrtnarija *Herzmansky*.

Glede na skromno število hiš v dolini za tisti čas še ne

1 Rezultati raziskave so v celoti objavljeni v Sketelj 1996.

moremo govoriti o nastanku naselja Rožna dolina. Na njeno rojstvo je bilo potrebno počakati še nekaj let.

ROJSTVO NOVEGA NASELJA

Prvo obdobje nastajanja stanovanjskega naselja v Rožni dolini lahko povežemo z letnico 1895, ko je Ljubljano prizadel hud potres. Na velikonočno nedeljo 14. 6. 1895 se je Ljubljana močno zatresla. Potres je prizadel mesto, predvsem hiše ob levem bregu Ljubljanice. Vič je bil manj prizadet, Rožne doline pa takrat še ni bilo. Meščani so bili zelo zbegani in mestna uprava je potrebovala kar precej časa, da je rešila vprašanja prehrane in preskrbe ter zasilnih bivališč. Vse poletje in pozno v jesen je bila Ljubljana eno samo gradbišče. Po potresu so v desetih letih sezidali 361 novih hiš. Potres ni prizadel le premožnejših Ljubljančanov, temveč tudi delavce in obrtnike, ki so si le težka opomogli. Nova stanovanja so bila zanje prevelika in predraga. Da bi delavcem vsaj nekoliko olajšala socialni položaj, sta Krek in Žitnik ustanovila *Slovensko delavsko stavbno društvo*, ki je svojim članom s posojili pomagalo zidati hiše v Vodmatu, na Kodeljevem, v Trnovem in v Štepanji vasi. Zemlja, ki so jo namenili delavskim družinam, je morala biti poceni. Takšnega zemljišča je kmalu zmanjkalo, zato so kupili velike travnike med železnico in Večno potjo v Rožni dolini. Ta zemlja pa takrat ni bila prav nič prijazna. Travniki so bili zamočvirjeni, brez jarkov in odtokov, cest in poti. Mnogi so obupali in kupljeno zemljišče prodali. Najvztrajnejši pa so ostali in se spopadli z okoljem, v katerem so si ustvarili skromne domove. Starejša Rožnodolčanka se tega obdobja spominja takole:

"V naši družini je bilo 11 otrok in spominjam se, kako je Krek bodril mojo mamo: 'Pogum! V petdesetih letih boste že izplačali!' Vsakdo ve, da hiše ne rastejo kakor gobe. Odpovedati se je bilo treba marsičemu in tako smo kmalu postali srečni Rožnodolci."

Prvo rožnodolsko hišo je leta 1898 sezidal železniški mojster Matevž Perme. Začel jo je zidati leta 1896. Stala je v Rožni dolini na današnji cesti II. Imela je hišno številko 87. V Rožni dolini je zidal zidarski mojster Gregor Stanovnik. Hiše so stale od 800 do 3000 goldinarjev, za 5000 goldinarjev pa je bilo mogoče postaviti že vilo.

Nova naselbina je tedaj sodila v občino Vič.

PRVI PREBIVALCI

Prve hiše so si v Rožni dolini postavili progovni nadzornik Matevž Perme, železniški čuvaj Jože Križaj, železniški delavec Jože Peternel, izdelovalec strelovodov Alojzij Fakin, poštni sluga Tomaž Čeh, mizar in trgovec Jurij Petrovičič, mizar in gostilničar Martin Pogorelec in Jože Bricelj.

Poklicno sestavo Rožnodolcev, ki so se naselili v tem prvem obdobju popotresne Rožne doline, lahko razberemo iz knjig posestnikov, ki jih hrani župnijski arhiv viške fare. Med priseljenci so prevladovali delavci v Tobačni tovarni, poštni uslužbenci, nižji nameščenci, upokojenci, orožniki, obrtniki in železničarji.

Konec prejšnjega in v začetku tega stoletja sta bila v delavskih družinah pogosto zaposlena oba zakonca. Največ žensk je delalo v Tobačni tovarni. Tobačna tovarna je začela obratovati v začetku sedemdesetih let preteklega stoletja v posloplju nekdanje sladkorne rafinerije na Poljanskem

nasipu. Avgusta 1871 je bilo v tovarni zaposlenih že 240 delavk za izdelovanje cigar. Dnevno so jih izdelale približno 15.000. Za zaposlitev v tovarni je bilo veliko zanimanje. Leta 1873 so dogradili prvo poslopje nove tovarne, ki je stalo na Viču med Tržaško cesto in železnico. Sprva je ljubljanska Tobačna tovarna izdelovala cigare, zlasti viržinke, pozneje tudi cigarete, kadilni tobak, nosljanc in žvečilni tobak. Med delavkami, ki so se zaposlovale v tovarni, so bile tudi deklice, mlajše od 14 let. Delodajalcem se je namreč zdelo potrebno, da se že mlada dekleta izučijo za delo v tovarni. Ker so se še šolale, je tovarna uredila zanje večerno šolo, v kateri je trajal pouk od 18. do 19. ure.

Tobačna tovarna je bila med ljubljanskimi tovarnami zaradi velikega števila zaposlenih prava posebnost. Ker v mestu ni bilo dovolj ženskih delavk, so prihajale na delo ženske iz bližnje mestne okolice. Prav zato je začelo v okoliških vaseh primanjkovati ženskih kmečkih poslov. Leta 1904 je pod vplivom strokovnih društev tobačnega delavstva, v katerih so se organizirale delavke Tobačne tovarne, prišlo do živahnjega gibanja. Neposredni povod zanj je bil odpust nekaterih delavcev. Ob ponovnem sprejemu odpuščenih delavcev v prejšnje delovno razmerje in nekaterih drugih zah-tevah je delavstvo zahtevalo tudi ureditev delovnega časa od 7h do 12h in od 13.30 do 17.30. Izrazilo je tudi odpor proti novim strojem, saj se je balo, da bodo povzročili odvečno delovno silo. Meščanski tisk delavcev ni podprl. Nagibal se je k temu, naj tovarna zaposluje delavke iz mesta, kmečka dekleta pa naj ostanejo na podeželju (Starejša...: 39-41).

Prav Rožna dolina je bila naselje, ki je bilo tesno povezano z razvojem Tobačne tovarne. Starejši Rožnodolec se spominja:

"V tobačni tovarni sta bila pred prvo svetovno vojno zaposlena oba starša. Če se spominjam, pravi, sta delala od 7h do 12h in od 13h do 17h. Otroci smo bili prepuščeni ulici ali pa so na nas pazili stari starši." (Povedal V. B.)

Zaposlenim v Tobačni tovarni po številu sledijo železničarji (ključarji, kurjači, uslužbenci državne železnice, železniški čuvaji, poduradniki južne železnice) in zaposleni na pošti (poštni uslužbenci, poštarji, poštni sluge, poštni upravitelji, poštni ekspeditorji, telegrafski pomočnik). Dokaj veliko število zaposlenih pri železnici je bila posledica gradnje južne železnice.

Med drugimi poklici zasledimo policijskega stražnika, slikarskega mojstra, nadoficirja, mizarja, stražnika, sedlarskega pomočnika, šivilje, krojače, gostilničarje, čevljarje, mizarске pomočnike, kleparje, čevljarske pomočnike, knjigovodjo, tesarje, krojaškega učitelja, zidarje, trgovca, livarja, pečarja, služkinje, deklice, posestnike, mesarja, barvarskega pomočnika, dimnikarja, orožnika, usnjarje, elektro-monterje, prokuriste, policijskega agenta, vrtnarja in sluge.

Zanimiv je pregled rojstnih krajev prvih Rožnodolcev. Poleg okoliških krajev (Vič, Dobrova, Polhov Gradec, Brezovica, Vnanje Gorice, Mirna Peč, Šiška, Horjul) zasledimo med temi kraji tudi bolj oddaljene (Volčji Potok, Črnuče, Ždinja vas, Tomačevo, Sveta Trojica, Šentrupert, Preserje, Vižmarje pri Ljubljani, Čatež, Gameljne, Kranj, Predvor, Moravče, Velesovo, Kropa, Iška Loka, Dobrna pri Ptujju, Šmartno pri Litiji, Borovnica, Tolmin, Tržič, Žiri, Mojstrana, Trst, Rakek, Škofja Loka, Kamnik, Lož, Srednja vas v Bohinju itn.).

V knjigah posestnikov so za konec prejšnjega in prvo polovico tega stoletja podatki, ki pričajo, da so nekateri Rožnodolci v tem obdobju služili v tujini. Nekateri so se izselili celo v Ameriko.

PODOBA PRVOTNEGA NASELJA

Sprehod po ulicah prvotnega naselja pokaže, da so bile popotresne hiše razporejene zlasti ob železniški progi, nekaj jih je bilo tudi ob Večni poti. Rožnodolsko zemljišče je bilo razdeljeno na ozke in dolge pasove, ki so potekali pravokotno na današnjo Cesto 27. aprila oziroma staro Cesto na Rožnik. Prva regulacija Rožne doline je bila izvedena ob prelomu stoletja, torej že pri samem nastajanju naselja. Upoštevala je staro zemljiško razdelitev, in sicer v trikotniku med današnjimi Škrabčevo, Skapinovo in Ulico 27. aprila. V drugem delu Rožne doline so bile ulice speljane tako, da so se navezovala na ulično mrežo reguliranega Viča na drugi strani železniške proge (Rožna dolina... 1988: 28).

Vse zemljišče je bilo razparcelirano že ob nakupu. V prvotnem delavskem delu naselja so bile stavbe postavljene ob cesti. Travniki so bili zamočvirjeni in brez jarkov in odtokov.² Tudi cest in poti ni bilo. Prvi naseljenci so imeli po vrtovih velike skale, na katere so položili deske, da so mogli priti do svojih hiš.

"Do prvotnih hiš so vodili mostički, pod katerimi so bili jarki." (Povedal V. B.)

Možje so vozili s cizami, nosili na rokah ali na hrbtu svoje žene, da se niso pogrezile v močvirje.

"Kasneje smo ozemlje nasipali, da bi osušili močvirje." (Povedal B. B.)

Najprej pa so se morali spopasti z mokro in neprijazno zemljo.

"Takrat je bila Rožna dolina vas z vodnjaki, brez vode in kanalizacije. Ob nevihtah so vode pridrle z Rožnika. Glinščica je preplavljala ceste in voda je vdiral v hiše. Del Rožne doline, imenovana Nova vas, je bil dobesedno pod vodo." (Povedala F. R.)

Pločnikov še ni bilo, pas ob cesti, kjer so danes pločniki, je bil zaraščen. Nekateri so ga uporabljali za vrt.

Hiše so bile pritlične, s podstrešjem, le nekatere enonadstropne, z največ tremi stanovanji, dvema v pritličju in enim na podstrešju. Nekateri lastniki so uporabljali le eno stanovanje, drugi dve pa so oddajali, da so lažje vračali kredit. Največ stanovanj je imelo dve sobi in kuhinjo, nekatera so imela le sobo in kuhinjo. Stranišča so bila suha, zgrajena kot prizidek k stavbi, z greznico. Kopalnic ni bilo. Nekateri so prizidali kopalnico šele ob koncu šestdesetih let tega stoletja. Vsaka hiša je imela na dvorišču vodnjak (*štirno*). Elektrike ni bilo, svetili so s petrolejkami, karbidovkami in svečami.

Če je hiša imela dve sobi, so obe uporabljali kot spalnici, saj je bilo pri vseh hišah več otrok. Pogosto jih je spalo po več v eni postelji. Kurili so z drvni in premogom. Skoraj vsaka hiša je imela vrt, na katerem so pridelovali sadje (največ jabolka) in vrtno zelenjavo. Rastlin pravzaprav ni bilo veliko, ker je bilo zemljišče močvirno. Kljub temu so vse potrebno za skromno življenje pridelali doma. Komisija, ki je pregledovala vrtove ob nagradnem tekmovanju za najlepši vrt, ki ga je organiziralo *Olepševalno in podporno društvo Rožna dolina*³ je zapisala: ".../preveč je krompirja

po rožnodolskih vrtovih, kar ustvarja vtis kmečkih njiv. Na istem prostoru bi lahko gojili boljše in izdatnejšo zelenjavo. Razen tega je po vrtovih premalo jagodičja in sadnega grmičja." (Vatovec 1958: 33.) Zdravilnih zelišč v sami Rožni dolini ni bilo. Zlasti otroci pa so na bližnjih gričih in v okolici nabirali za lastne potrebe janež, kamilice, arniko, tavžent-rože in nekatera druga zelišča.

Pri nekaterih hišah so imeli kokoši in prašiče. Redki so imeli v najemu njive in travnike, predvsem v Novi vasi. Z delom na polju je bila zaposlena vsa družina. Poljedelstvo jim je bilo dodatni vir preživetja, s katerim so mnogi dopolnili skromni tovarniški zaslužek.

"Mama je vsak dan hodila delat na njivo. Otroci smo ji morali pomagati. Nikoli nisem rada delala na polju, še danes ne grem rada na vrt." (Povedala E. S.)

"Za gnojenje smo uporabljali živalske iztrebke. Gnoj smo dobivali v bližnjih vaseh. Spominjam se, da so nekateri izpraznili kar greznice." (Povedal V. B.)

Šele po prvi svetovni vojni se je videz naselja nekoliko spremenil. Hiše so dobile vodovod, nastal je popolnoma nov del naselja, ki se je od starega razlikoval že po zunanosti.

RAZCVET NASELJA

Drugo obdobje nastajanja Rožne doline ima korenine med obema vojnama. Takrat jo je zajela intenzivna rast. V dvajsetih letih tega stoletja je bila skupaj z Glincami in Vičem med ljubljanskimi naselji na prvem mestu po številu novih hiš. Po prvi svetovni vojni se je v Ljubljani, kljub oživljanju gradbene dejavnosti, vse bolj zaostrovala stanovanjska kriza. Rast prebivalstva je bilo moč čutiti predvsem v predmestjih.

Za čas med vojnama je bilo značilno veliko povpraševanje po zemljiščih pod Rožnikom, čeprav je bilo takrat v spodnjem delu Rožne doline še veliko prostih parcel. Za Rožno dolino je značilno, da se ni razvijala okrog starega jedra, temveč postopoma ob reguliranih cestah. Velikost parcel je bila odvisna od družbenega položaja njenih lastnikov. Med železniško progo, Škrabčevo, Žitnikovo ulico (danes Cesta I.) in Glinščico so se naseljevali predvsem delavci Tobačne tovarne. Njihove parcele so bile le redko večje od 600 m².

Ob Večni poti ter v območju med železniško progo, Škrabčevo, Večno potjo približno do Žitnikove ulice pa so se naseljevali bogatejši meščani. V prvem obdobju naseljevanja so njihove parcele merile tudi nad 1600 m². Pozneje so jih začeli drobiti. Razporeditev meščanskih stavb je bila značilna. Umaknjene so bile proč od ceste z značilnim prevratom. Delavske stavbe so bile za razliko od njih postavljene ob rob parcele, in sicer ob cesti, saj so bile njihove parcele skromne in so morali prostor čim bolj racionalno izkoristiti. Ponekod so bile delavske hiše razporejene celo v strnjenem zazidalnem nizu.

Delavske hiše smo opisali že v prejšnjem poglavju. Za meščanski del naselja je bil značilen urejen ulični prostor. Ta del naselja je imel značilnosti vrtnega mesta (imel je veliko zelenja in odprtost prostora).

Večina rožnodolskih vil in večjih enodružinskih hiš je bila zgrajena v letih med obema vojnama. Gradili so jih stavbni in zidarski mojstri. Imele so balkone, fasadno okrasje in

² Rožna dolina je del ljubljanskega barja. Rožnodolci so morali plačevati celo barjanski vodni prispevek.

³ Več o delovanju tega društva v poglavju *Olepševalno društvo*.

lepo oblikovana stopnišča. Iz njihove podobe lahko razberemo slog časa, v katerem so bile zgrajene. Spominjale so na nekdanje dvorce s parki. Morale so imeti vsaj nekaj nekdanjega bleska, zato so imele stolpiče ali pa so posnemale nemške stavbe z vidnim lesenim ogradjem (Fister 1986: 345).

Ulična fasada je bila tridelna. Ograje vrtov so bile postavljene natanko v stavbno črto in so tvorile sklenjeno ulično fasado. Bile so lesene ali železne, večkrat so imele zidan ali kamnit podstavek, ki je smel segati le 80 cm visoko. Vsak lastnik se je želel zapreti pred okolico. Takrat so morali pred svojimi vrati že urediti pločnike, ki so zasedli največ eno petino cestne površine.

Že pokojna Rožnodolka, katere starši so sezidali večjo stanovanjsko hišo leta 1919, mi je hišo, v kateri je preživljala mladost, opisala takole:

"Do hišnega vhoda je vodila široka pot. Zastekljena vhodna vrata z železnim okrižjem so bila dvignjena le dve stopnici nad nivojem zemljišča. V hiši je bilo pogosto veliko vlage, pa tudi sanitarne razmere niso bile prav dobre. Stranišče je bilo 'na štrbunk'. Prostor poleg stranišča smo imenovali umivalnica. Uporabljali smo jo za tedensko kopanje v lesenih vedrih, kajti kopalnice nismo imeli. Tla tega prostora so bila surova, prav tako stene in strop. Hiša je imela pet sob. Dve sta bili namenjeni otrokom. Ker nas je bilo pri hiši devet otrok, sta spala skupaj vedno dva. Sprva smo spali na ličkanju, kasneje na travnatih žimnicah. Pozimi smo si greli postelje s toplimi opekami. V sobi je skupaj z otroki spala tudi mati, ki je imela ob svoji postelji košaro iz vrbe, v kateri je spal najmlajši otrok. Za razliko od stranišča in umivalnice so bile otroške sobe lično pospravljene. Na tleh je bil ladijski pod, strop je bil lesen, na stenah pa je bil apnen omet. Najlepša je bila 'atova soba'. Tako smo otroci imenovali sobo, v kateri je spal oče. Vsa okna v hiši so bila dvojna s polkni. Sobe smo ogrevali z litoželeznimi pečmi - gašperčki. Tudi elektrike še ni bilo pri hiši. Za razsvetljavo smo uporabljali karbidovke. Pri takšnem načinu razsvetljevanja je bila velika nevarnost požara. Dve od sob v hiši sta bili popolnoma neopremljeni, saj je očetu ob koncu gradnje, kljub kreditu zmanjkalo denarja. Neopremljeni sta ostali kasnejša zakonska spalnica in kamra, kot smo imenovali prostor, v katerem je bila kasneje jedilnica. Ko smo kamro uredili, smo vanjo prinesli iz kuhinje jedilno mizo, nabožne slike in križ, ki je prej visel nad kuhinjskim jedilnim kotom. Odtlej smo jedli v kamri, v kuhinji so jedli le še posli. Od vseh prostorov sta bili nam otrokom najbolj pri srcu kuhinja in 'špajza'. V kuhinji je stala velika hrastova miza s klopjo, nasproti nje pa zidan štedilnik. Ob štedilniku je bilo na steno pritrjeno zidano korito. V hiši ni bilo vode, zato smo jo dekleta nosila v vedrih iz vodnjaka, ki je stal na vrtu. Hrano smo pridelovali doma na manjšem vrtu pri hiši in na njivi, ki smo jo imeli v najemu v Novi vasi. V najemu smo imeli tudi travnik. Pri hiši je bilo tudi nekaj krav, prašičev in konjev.⁴ Za hišo smo imeli gospodarsko poslopje, ki je bilo namenjeno shrambi, sobi za hlapce, hlevu za konje in krave, prašičjemu hlevu in svinjski kuhinji. Leta 1932 smo na prostoru, kjer je stala stara hiša, sezidali novo. Temelje stare hiše smo uporabili za novo. Za razliko od prejšnje hiše je imela ta velika okna, pročelje je bilo iz teranove (dolomitski pesek, apno, voda, cement, školjke), kombinirano s fasadno opeko.

V tistem obdobju so pročelja rožnodolskih hiš krasili z različnimi kipci. Naša družina je imela na pročelju Sedejevega dečka iz kamna. Takšnih dečkov je bilo v Rožni dolini nekaj, saj jih je izdeloval kamnosek, domačin. Hiša je imela dva balkona, enega nad vhodom, drugi pa je

zapolnjeval južni vogal. V pritličju je bila velika kuhinja, ki smo jo imenovali 'ta velika kuhna'. V njej je bil vzdan štedilnik in dva umivalnika, prvi je bil železen, drugi kamnit. V kamnitem smo pomivali posodo. Za pomivanje posode smo imeli toplo vodo, ki smo jo segrevali v železni posodi v štedilniku in je od tod po cevi tekla do pipe pri koritu. Korita so bila v ločenem delu kuhinje, ki smo ga imenovali pomivalnica. Iz kuhinje je bil vhod v shrambo in jedilnico. V jedilnici smo imeli novo pohištvo, ostale prostore smo opremili s pohištvom iz stare hiše. Pohištvo za jedilnico je bilo izdelano po naročilu. Sestavljeno je bilo iz mize, klopi, oblečene v usnje, štirih stolov, steklene omare, stoječe ure in lestence. Na tleh je bila preproga z zelenim vzorcem. Iz jedilnice so vodila vrata v zakonsko spalnico. Na cestno stran sta gledali dve sobi, namenjeni pisarnam. Vhod v hišo je bil iz dvorišča. V prvo nadstropje so vodile široke hrastove stopnice. Pod njimi je bilo stranišče. V nadstropju so bile otroške spalnice in kopalnica. Namenjene so nam bile štiri večje sobe in kamra. Privilegij, da je spal sam, je imel le najstarejši sin. Ostali otroci smo spali po dva skupaj. Dekliške sobe so bile bele barve. Pohištvo zanje je bilo iz stare hiše, le da smo ga pobarvali belo. Bela barva je bila namreč takrat moderna. Vsaka soba je imela poleg omar in postelj tudi delovno mizo in stol. V fantovskih sobah je bilo pohištvo iz temnega lesa. Poleg omar in postelj so bile v njih prav tako delovne mize. V tej hiši smo se preobuvali, kar v prejšnji ni bila navada. Podstrešje je bilo neobdelano. V hiši smo imeli že kanalizacijo in elektriko. Vvsakem prostoru smo imeli lončene peči do stropa. Na tleh je bil hrastov parket. Stropovi so bili visoki 2,75 m. Bilo jih je težko ogrevati."

V tem opisu lahko sledimo razvoju ene od rožnodolskih družin, ki se je tu naselila med obema vojnama in ni sodila med delavske družine. Preživljala se je pretežno z obrtno dejavnostjo. Kmetovanje je bilo zanjo le dodatni vir zaslužka. Iz opisa bivalnih razmer lahko razberemo, da so ljudje iz te plasti prebivalstva veliko bolj sledili modnim tokovom kakor delavci.

Značilne ulice starega delavskega naselja so bile Cesta II, njej vzporedna Cesta IV in pravokotne ulice Cesta IX, VII in V. Na teh ulicah so še danes nekatere hiše, ki so ohranile prvotno podobo delavskih hiš.

Med obema vojnama se je poleg načina gradnje stanovanjskih hiš izboljšala tudi komunalna ureditev naselja.

Javna razsvetljava je bila pred vojno v Ljubljani deloma električna, deloma plinska. Ob nastanku Rožne doline je bila razsvetljava na njenih ulicah zelo skromna. Pravzaprav so bile osvetljene le nekatere ulice.

"Konec naše ulice, Ceste VII, je bila na Kocjančičevo hišo pritrjena ulična svetilka. Vsak večer jo je prižigal nek Koširček, zjutraj pa jo je ugašal." (Povedala F. R.)

Leta 1925 je občina Vič dobila električno razsvetljavo iz mesta. Pred tem so dobivali v Rožni dolini električno energijo iz Vojnovičeve elektrarne ob Gradaščici. Elektrarna ni nudila dovolj električne energije za razvijajoče se naselje, kakršno je bilo Rožna dolina. Elektrike je pogosto zmanjkalo, luči so kar na lepem začele ugašati. Moč elektrarne je bila odvisna od količine vode.

Leta 1929 je dobila Rožna dolina skupaj z Glincami vodo iz mesta. Vičani pa so si tedaj še vedno pomagali le z domačimi vodnjaki. Pred napeljavo vodovoda so tudi Rožnodolci zajemali vodo iz vodnjakov, ki so bili skoraj

4 Omenili smo že, da so imeli delavci po večini doma le prašiče in kure.

pred vsako hišo.

Leta 1932 je občina Vič napeljala kanalizacijo po Rožni dolini in Glincah.

Rast naselja se je nadaljevala po drugi svetovni vojni. Na nekdanjih velikih meščanskih parcelah so začeli postavljati nove hiše.

Po vojni so začeli iskati v Rožni dolini tudi možnosti za postavitev potrebnih javnih objektov. Zgrajeni so bili lesarski in gozdarski oddelek Biotehnične fakultete, Gozdarski inštitut in Študentsko naselje.

Obnovljeno strelišče pod Golovcem je povsem zamenjalo predvojno lovsko strelišče pod Rožnikom na Večni poti, kjer so zgradili Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo. Izginila sta tudi rožnodolsko drsališče na Habjanovem bajerju in sankška Kiklova jama (prim. Korošec 1991: 106, 107).

POIMENOVANJE ULIC

"Prve rožnodolske hiše so bile razporejene po vsem naselju, včasih tudi daleč druga od druge. Hišne številke je določalo zaporedje gradenj. Tako je vsaka hiša, ki je bila zgrajena kasneje od prejšnje, dobila višjo številko. Ulice niso imele imen. Sosedje smo se med seboj klicali po primikih ali po domačih hišnih imenih, ki so bila pogosto enaka priimkom." (Povedal V. B.)

Z rastjo Rožne doline je postala orientacija vedno težja. Ulice je bilo treba poimenovati. Občina Vič je uvedla poimenovanje ulic precej pozneje kakor druge k Ljubljani priključene občine, in to le v dveh naseljih. Leta 1923 je viški občinski svet določil poimenovanje Rožne doline kot posebnega, od Glinca ločenega naselja. Sklenil je, da se v Rožni dolini prav tako kot v Glincah ulice poimenujejo in hiše na novo oštevilčijo. O načinu poimenovanja ulic je razpravljala občinski svet leta 1924. V razpravi sta bila dva predloga: označevanje ulic z imeni in ameriški način označevanja ulic s številkami.

Zoper številke so imeli nekateri odborniki pomisleke. Opozorili so, da vsi podeželski ljudje ne poznajo rimskih števil. Menili so, da si bodo imena lažje zapomnili kot številke, zato so jih bolj priporočali. Izbrali pa naj ne bi imen znanih oseb ali imen nekdanjih posestnikov, temveč takšna, s katerimi bi bili zadovoljni prebivalci različnega socialnega statusa. Nasprotno pa so se zagovorniki uličnega označevanja s številkami zavzemali za stalnost označb. Opozarjali so na prebogosto spreminjanje ljubljanskih uličnih imen. Ker so številke mednarodne, so menili, da bodo lahko ostale za zmeraj, ljudje pa se bodo nanje hitro privadili. Prevladal je predlog za označevanje ulic s številkami. Kot navaja v svojem delu o Rožni dolini Fran Vatovec, je takšen način poimenovanja ulic prevzet po ameriškem zgledu. "Rožnodolci, ki so odšli za zaslužkom v Ameriko, so materialno izdatno podprli svoje rojake pri gradnji. Zaradi tega je bil v spomin na te podpornike sprejet ameriški način, ki ga je občina Vič podprla. Tako so ulice dobile rimske številke. Soda številka so dobile ulice, ki teko vzporedno z železniško progo, liha številka pa ulice, ki teko pravokotno na progo." (Vatovec 1958: 18.)

Z rimskimi številkami so označevali tudi ulice na Glincah. Opravili so tudi preštevilčenje hiš. Rožna dolina je takrat imela sedemnajst, Glinca pa petnajst ulic. Namestili so ulične table, ki so bile podobne ljubljanskim (Valenčič 1989: 148-150).

Leta 1939 je kulturni odbor mestnega sveta pripravil predlog, po katerem naj bi spremenili dotedanje ulično poimenovanje v Rožni dolini. Ulice so nameravali poimenovati predvsem po pomembnejših ameriških izseljencih. Prebivalci Rožne doline pa so želeli, da ostanejo ulice označene z rimskimi številkami, zato je kulturni odbor nameravano preimenovanje ulic opustil (Valenčič 1989: 205).

ROŽNODOLSKI OBRITNIKI

Med prebivalci Rožne doline je živelo že pred drugo svetovno vojno kar nekaj obrtnikov, prevladovali so gostilničarji in trgovci. Druge najpomembnejše obrtne dejavnosti, s katerimi so se ukvarjali Rožnodolci, so bile mizarstvo (Lojk na Cesti IV in Dobrajc na dvorišču gostilne Končan na Cesti II), stavbarstvo (Battelino na Cesti XV), zidarstvo in izdelovanje cementnih izdelkov (Sedej na Cesti VIII), pleskarstvo (Kresal na Cesti IV), frizerstvo (Martulaš), dežnikarstvo (Janez Hribar, pozneje je bilo tu čevljarstvo), dimnikarstvo (Vrhovec na Cesti VII), tiskarstvo (Gale na Cesti V), krojaštvo (Anton Žigon na Cesti IV, Sedej, Albin Kavčič) in vrtnarstvo (Herzmansky ob današnji Večni poti).

Z naraščanjem števila prebivalcev je Rožna dolina dobila tudi svoje prve trgovine, gostilne, mesarijo, pekarno in mlekarno. Trgovine so bile Bartl na Cesti IV, Kušar na cesti IX, Jeločnik na Cesti V, Fatur na Cesti V, Miklič na Cesti II, Lunder na Cesti V, Ažnik na Cesti V in zelenjavni trgovini Končan in Dimic na Cesti II. Rožnodolci pa niso kupovali le v tukajšnjih trgovinah, temveč so se pogosto odpravili po nakupih tudi na "ta Veliko cesto", kakor so imenovali današnjo Tržaško cesto.

"Tam sta bila 'ta črni' in 'ta rdeči konzum', 'klerikalni' in 'socialistični'. Na Tržaški cesti smo nakupovali predvsem sladkor, sol, olje, kis, ješprenj, kašo, polento in bel zdrob. Eni so hodili v ta črni konzum, drugi pa v ta rdeči, tja pač kamor je kdo sodil, čeprav smo šli včasih tudi v tistega, ki je imel boljšo ponudbo." (Povedala F. R.)

Pekarne so bile Žvagn, pozneje Vovk in Bele na Cesti II, Kovač na Cesti V, Miklič, kasneje Markič na Cesti II. Po kruh so hodili tudi na Tržaško cesto v pekarno Traum.⁵

Čeprav so pri nekaterih hišah gojili živali, so zlasti za nedeljsko kosilo kupili meso pri mesarju. Mesnica je bila le ena, in sicer Nered na Cesti IX, kjer so imeli tudi gostilno.

Mlekarna je bila na današnji Cesti IV.⁶

Gostiln je bilo kar nekaj, in sicer Čad (Podrožnik), Habjan (ob bajerju), Končan na Cesti II, Marn na Cesti II, Jeločnik na Cesti V, Katrca na Cesti VIII, Strelišče na Cesti XV, Tinček na Cesti XV, Nered na Cesti IX, Mesec na Krištofovi ulici, Čeh na cesti IV in nekatere druge.⁷ Na Cesti II je bila kavarna pri Zvoncu. Poleg kavarne so imeli tu tudi nočni lokal.

V Rožni dolini ni bilo razvite industrije. Ker je bilo tu v

⁵ Več o peki kruha glej v poglavju *Za družinsko mizo*.

⁶ Starejši Rožnodolci se spominjajo, da so po hišah vsak dan nosile mleko kmetice iz okoliških krajev. Vozile so ga z vozovi, ki so jih vlekle za seboj. Zadaj je imel voz prostor za posode z mlekom. Po ulicah so okoliški kmetje prodajali tudi češnje. Okoliški kmetje še danes oskrbujejo z mlekom in jajci nekatera gospodinjstva.

⁷ Več o gostilnah glej v poglavju *Rožnodolske gostilne*.

izobilju prvovrstne sive ilovice, sta nastali dve opekarni. Poleg njiju sta bili tu še tovarna peči in štedilnikov Kavčič in pražarna za kavne nadomeste Žika.

Število obrtnikov v Rožni dolini je danes znatno naraslo. Povečalo se je število zasebnih trgovin, število gostiln pa je ostalo približno enako predvojnemu, le da so se jim pridružile še kavarne. Med obrtnimi dejavnostmi prevladuje predvsem takšne, ki jih prebivalci uporabljajo občasno ali izjemoma (mizarstvo, ključavničarstvo, graverstvo in podobno), in dejavnosti, ki so ozko usmerjene v vzdrževanje in popraviljanje nekaterih industrijskih naprav in izdelovanje izdelkov v večjih serijah, namenjenih industrijski porabi (Rožna dolina... 1988: 58).

ZA DRUŽINSKO MIZO

Pomemben del življenja rožnodolskih družin je potekal za družinsko mizo, kjer je družina našla prostor za pogovor, molitev in skupni obed.

Količina in vrsta jedi, ki so jih polagali na mizo, sta bili odsev časa in družbenega položaja družine. Za mizo je vladal red, ki so ga spoštovali vsi družinski člani. Starejša pripovedovalka, katere starši so se ukvarjali z obrtjo, je tako le opisala vsakdanje dogajanje za družinsko mizo:

“K mizi smo prišli vsi hkrati. Oče je dobil prvi predse krožnik in hrano. Za njim so bili postreženi sinovi, šele nato dekleta in mati. Hrano je na mizo prinesla mati, služkinja ali ena izmed deklet. Predno smo začeli jesti, smo molili. Oče in fantje so dobili na krožnik najlepše kose hrane, dekleta in mati pa, kar je ostalo. Služkinja in hlapec sta imela pripravljen svoj 'pisker', ki ga je mati oddvojila že v kuhinji. Po količini in kvaliteti se njuna hrana ni razlikovala od naše. Očetov odhod od mize je bil za nas opozorilo, da je obeda konec.” (Povedala M. U.)

Tako je bilo v eni od rožnodolskih družin. Pripovedovalec, ki je odraščal v delavski družini, pa je povedal, da pri mizi ni bilo razlik v količini in kakovosti hrane, ki so jo prejeli posamezni družinski člani. Jedli so vsak iz svojega krožnika. Med tednom je bilo za kosilo najpogosteje zelje, krompir, “suha juha” (juho, v kateri se je kuhalo suho meso), prežganka, polenta in zelenjava, pridelana na vrtu in manjših njivah. Nedeljsko kosilo je bilo boljše. Opoldne je moralo biti na mizi sveže meso in največkrat goveja juha. Ob večerih so med tednom jedli žgance, polento in mleko, ob nedeljah pa meso.

Pri družinah, kjer so gojili prašiče, so imeli enkrat na leto koline.

“Pri kolinah nam je pomagal sorodnik. Mesar, ki je prav tako priskočil na pomoč, je za opravljeno delo dobil en goldinar. Naredili smo klobase, najraje krvave, najlepše kose smo sušili. Ker doma nismo imeli primernega prostora za sušenje, smo meso sušili na deželi, kjer so imeli črno kuhinjo. Nekaj mesa smo dali v paco.” (Povedal V. B.)

Kolin niso razdelili med sosede.

Koline so bile eden večjih družinskih praznikov. Zato ni čudno, da se jih mnogi radi spominjajo:

“Zima za nas otroke ni bila zanimiva le zaradi drsanja in sankanja, temveč tudi zaradi kolin. Zame je bil to najlepši dan v letu. Pri hiši smo imeli kar šest prašičev. Večer pred kolinami sta se oče in najstarejši sin odpeljala z vozom po dedka, ki je živel na vasi. Pomagal nam je klati in delati klobase. Pri delanju klobas nismo uporabili le črevo,

temveč tudi kožo. Kožnate klobase smo jedli ob nedeljah, druge pa ob praznikih. Klobase smo sušili v kadilnici, v kateri je bila tudi litoželezna peč.” (Povedala E. S.)

Zaloge hrane so shranjevali v shrambah, iz katerih so nekateri ob prenovi hiš uredili stranišča.

Zgovorna pripovedovalka mi je med opisovanjem nekdanje prehrane pokazala tudi recepte, ki jih je zbirala že kot dekle. Med njimi sem zasledila naslednje: janeževe čajne hlebčke, čokoladne čajne hlebčke, orehove kroglice, čokoladne kroglice, vanilijeve rogljičke, drobno pecivo, čokoladne rezine, ocvrte jabolčne rezine, čajne prestice, ledene kroglice, polnjene rogljičke, čokoladne krapiče, rolado, pisane polžke, snežne hlebčke, orehove ploščice, nadevane krapke, brizgano vanilijevo pecivo, krhko pecivo, dijaške palčice, kostanjeve bombone, limonino kremo, upognjence z mandlji, kokosove poljubčke, jagodno penasto torto, jabolčni kolač, češnjevo torto, buhtle, kekse za stroj borovničev kompot, orehove rezine, ledene piškote, jabolčne rezine, čokoladne rezine, borovničev liker, vanilijeve kifeljčke, vinske piškote, posebno fin kolač, orehovo torto, damen kapric, orehove šnite, ledenjake, flancate, citronin narastek, otroške piškote, jabolčni štrudl.

Posebno cenjen in priljubljen je bil bel kruh. Zamesili so ga dvakrat na teden. Doma so oblikovali štruce iz bele ali mešane moke in jih odnesli k peku. K peku so ponavadi nosili otroci v “štrucaricab” iz svetle slame. Nekateri so bili tako spretni, da so jih nesli kar na glavi.

“Nesli smo k peku Mikliču. Vedno smo hiteli k prvi peki, ki je bila ob osmih zjutraj. Miklič je pekel kruh trikrat na dan, in sicer natanko ob določenih urah.” (Povedala E. S.)

Ob praznikih so nesli k peku tudi potico. Med vojno so zaradi pomanjkanja pekli kruh iz kostanjeve in rožičeve moke. Tudi sicer so varčevali s kruhom.

“Odrezali so nam največ dva kosa kruha na dan, enega zjutraj in enega zvečer.” (Povedal V. B.)

Miza ni bila namenjena le prehranjevanju. Tu se je družina tudi srečevala, se pogovorila, molila in se zabavala.

“Za mizo smo kartali, igrali domino in šah. Bilo nam je lepo, ker smo bili vsi skupaj.” (Povedala M. U.)

HIGIENA

Dokler v hišah še niso imeli kopalnic, so se umivali kar v vedrih v kuhinji. Pogosto tudi za mizo. Vsak dan so si umivali roke in noge. Enkrat na mesec so si umili celo telo. Tudi higiena las ni bila pogostejša. Premožnejši Rožnodolčani, ki so zahajali ob nedeljah na promenado in se udeleževali večjih plesnih prireditev v središču Ljubljane, so se temeljiteje očedili tudi za takšne priložnosti. Poleg higiene so pripovedovalci kot najopaznejši znak socialnega razlikovanja navajali obutev. Medtem ko so bili delavski otroci od velike noči bos, so otroci obrtnikov in drugih premožnejših Rožnodolcev vse leto nosili čevlje.

Ko sem spraševala Rožnodolce o njihovih nekdanjih hišnih opravilih, so mi smeje omenile pranje perila.

“To je bilo nekaj, ne pa danes, ko vse opravi stroj.” (Povedala E. S.)

Tudi moški so radi spregovorili o pranju svojih mam. Perilo so prale enkrat ali dvakrat na teden. Pri tistih redkih hišah, kjer so imeli posle, so to delo opravile služkinje. Prale so v pralnicah, v katerih so bili kotli za kuhanje perila. Za splakovanje so ponekod imeli betonske kadi. V hišnem arhivu pokojne Rožnodolke sem med kuharskimi recepti odkrila tudi navodilo, kako prati perilo. Zapisala ga je med obema vojnama, ko še ni bila poročena.

"Perilo namoči v mrzlo vodo in dodaj sodo. Drugo jutro ga nažajfaj in močno zmenčaj z mlačno vodo, kjer je namazano. Nato ga dobro sperl. Potem ga na mizi še enkrat namili in dobro zmenčaj. Nato ga pusti stati cirka 1-2 ure. Pripravi kotel in daj perilo noter. Kuha se rjuhe četrte ure, kuhinjske cunje 20 minut. Ko je skuhamo, daj vsako stvar, t.j. rjuhe in belo perilo skupaj, pisano skupaj. Kuhinjske cunje daj posebej. V lugu pusti čez noč. Zjutraj zmenčaj in spiraj z vročo vodo, nato pa še z mrzlo."

Čisto na spodnjem delu lista je še dodano:

"Namoči rjuhe posebej, prtice, brisače in cunje posebej."

Rožnodolci se spominjajo, da so med drugo svetovno vojno delali milo za pranje perila iz divjega kostonja. Perilo so sušili na vrveh na dvorišču, likali pa najpogosteje kar v kuhinji.

Tudi šivanje je bilo žensko opravilo. Že dekleta so na posteljno perilo in brisače izvezla začetnice svojega imena in priimka. Pozimi so pletle, vezle, kvačkale in se ukvarjale z nekaterimi drugimi ročnimi deli.

Čeprav so bile prve rožnodolske hiše skromne, so bile vedno lepo pospravljene. Pospravljali so jih vsako soboto.

"Otroci smo morali vsako soboto zdrgniti kljuge in štedilnik. Vse se je moralo svetiti. Nositi smo morali tudi drva in premog." (Povedal V. B.)

Še posebno so morale biti hiše pospravljene pred prazniki.

DRUŽABNO ŽIVLJENJE

Ob večerih, po napornem delavniku, so se Rožnodolci, predvsem moški, zbirali v gostilnah. Pogovarjali so se, igrali na harmoniko, peli in pili pivo, vino ali "ta zelenega".

"Najraje smo imeli 'ta zelenega', špirit, vodo in pelin. Ženske so ostajale doma, bile so bolj za gospodinjstvo." (Povedal V. B.)

"Mati je bila ves čas zaprta v hiši in delala. Nikoli ni odhajala od doma. Le enkrat na mesec se je odpravila naku-povat v mesto." (Povedala M. U.)

V večini gostiln so gostje lahko dobili tudi kaj za pod zob.

"Spominjam se, da so imeli dobro hrano pri Tinčku (Cesta XV), pri Končanu (Cesta II), pri Čadu (Podrožnik) in v restavraciji pri Marnu (Cesta II). Najbolj mi je ostala v spominu gostilna pri Tinčku. Hiša je bila takšna, kakršna je še danes. V pritličju so imeli veliko kuhinjo in dve sobi za goste, veliko in majhno. Zgoraj je bila velika soba in stanovanje. Za jesti so imeli tudi med tednom. Postregli so s samimi domačimi jedmi: s kašo, ješprenom, golažem, obaro, zrezki. Konec tedna so pekli na žaru. Postregli so

tudi z bušo (mlado kravo), ki so jo imeli gostje najraje. V gostilni je bilo vedno veselo." (Povedal V. B.)

Gostilne so se ločile po gostih. Tako so se v gostilni Pri Tinčku zbirali predvsem delavci Tobačne tovarne, Pri Čadu poleg Rožnodolcev tudi meščani iz središča Ljubljane, Pri Čehu železničarji in uradniki, ki so sodili med boljše rožnodolske goste.

"K Tinčku nismo zahajali. Tam so se zbirali delavci, ki so popivali do poznih večernih ur in igrali harmoniko. Tudi na promenado delavci niso zahajali tako pogosto kot obrtniki in uradniki." (Povedala E. S.)

PRAZNIK ROŽNE DOLINE

Najbolj priljubljen praznik, na katerem so se zbrali številni Rožnodolčani, je bil praznik Rožne doline. Praznovali so ga meseca julija pred prvo in med obema vojnama.

"Kadar smo slavili praznik Rožne doline, je bil pravi sejem. Že na predvečer, v soboto, ko so postavljali visoko smreko, je bilo vse živo. V nedeljo, zgodaj zjutraj, že ob petih, je godba na pihala igrala budnico po vseh ulicah. Cesta II, ki je bila najdaljša cesta v Rožni dolini, je postala veliko zabavišče. Na križišču Ceste II in Ceste IX pri Neredu⁸ so na travniku postavili dva mlaja. Tu je bilo najbolj vroče. Smreka je bila visoka osemnajst do dvajset metrov. Imela je olupljeno deblo, ki so ga namazali z oljem, da se je kar svetilo. Čisto na vrhu je bila smreka približno kakšen meter lepo zelena. Nanjo so pritrdili pisane trakove, kot se spodobi za mlaj. Na tem zelenem dosegu je visela nagrada za plezalca.

Dekleta so prodajala srčke in spominke (poslikane robčke z Rožnikom in podobno). Na travniku, nasproti mesarja Nereda, so pod mlajem postavili mize in klopi. V vseh rožnodolskih gostilnah je bilo živahno in veselo. Ples je trajal do jutra. Dobiček od vstopnic, srečolova in spominkov je bil namenjen za olepšavo Rožne doline, ponekod so zasadili drevesa in uredili zelenice." (Rovan Justin b.n.l.a: 2.)

Med vojno sejma ni bilo, po vojni pa se je počasi umaknil novemu toku življenja.

Praznik Rožne doline ni bil edini praznik, ki ga je spremljala veselica. Vsako leto za prvi maj je bila na Rožniku veselica, veselice pa so prirejali tudi drugje.

"Spominjam se tekm balinarjev na Rožniku. Končali smo jo z veselico, na kateri smo pekli klobase, zapeli in igrali kitaro. Pripravili so srečelov." (Povedala F. R.)

Na veselicah so ponavadi prodajali kakšne malenkosti, na primer robčke. Na eni od njih so pripravili tudi tekmovanje za najboljši spis o Rožni dolini. Vsako leto so pripravili gasilsko veselico, na kateri so se srečali Rožnodolci z Vičani. Imeli so namreč skupno gasilsko društvo, ustanovljeno leta 1872.

Kadar pa so pripravili veselico v gostilni, se je zbrala vsa soveska.

"Spominjam se vrtnih veselic v gostilni Čeh. Bilo je okoli leta trideset. Pravzaprav to niso bile veselice, temveč že pravi koncerti, na katerih so igrali bratje Justin. Igrali so predvsem koncertno glasbo, in sicer na brač, bulgarijo, bisernico, mandolino, kontrabas, violino, kitaro in berdo. Vsak od njih je znal igrati vsaj na dva instrumenta. Skupino

⁸ Pri Neredu sta bili gostilna in mesnica, ki sta tu še danes.

Justin je vodil oče. Za igranje so bili plačani. Tudi kadar so igrali pred svojo hišo na Cesti VII, so se mimoidoči sprehajalci radi ustavili in prisluhnili zvoku prijetne glasbe. Včasih jih je bilo za celo promenado." (Povedala F. R.)

DRUŠTVA IN ORGANIZACIJE

V gostilnah je bila družabnost, razen organiziranega kulturnega dogajanja, ki je bilo povezano z delovanjem raznih društev in organizacij, spontana. Vsako okolje pa seveda potrebuje poleg neformalnih tudi formalna sredstva povezovanja.

Rožnodolci so bili dolga leta dejavni v viških kulturnih ustanovah; bile so pomembne povezovalke za prebivalce celotne občine Vič, ki se sicer v vsakdanjem življenju niso srečevali.

Rožni dolini pa bi storili veliko krivico, če bi prezrli društva in organizacije, ki so nastala na njenih tleh in so bistveno prispevala k njenemu urbanističnemu in kulturnemu razvoju.

V prvi vrsti moramo omeniti rožnodolsko *Olepševalno društvo* - nanj je še danes živ spomin. V dolgoletnem delovanju lahko zasledimo vse najpomembnejše mejnike razvoja Rožne doline.

OLEPŠEVALNO DRUŠTVO

Nastanek in razvoj Rožne doline je tesno povezan z ustanovitvijo *Olepševalnega odbora*.

V prvem obdobju nastajanja naselja je zidava domačij le počasi napredovala. Priseljenci so bili prepuščeni sami sebi. Da bi si olajšali gradnjo in ustvarjanje novih domov, so se povezali in ustanovili Olepševalni odbor, ki je med svojimi člani skrbel za medsebojno pomoč in sožitje. Odbor je vodil gradbeno dejavnost naseljencev, in sicer z javnimi deli, ki so jih izvajali prostovoljci. Gradili so zasilne ceste in poti, odtočne jarke za odvod vode in mostove. Prostovoljci so ta dela opravljali po dnevnem "*šibtu*". Delo se je pogosto zavleklo tudi pozno v noč. Ob organizaciji javnih del si je odbor prizadeval zagotoviti ustrezna denarna sredstva, zato je prirejal družabne in kulturne prireditve. Zbran denar je porabil za plačilo prevoza in drugih, z javnimi deli povezanih stroškov. Kljub vsem prizadevanjem odbor ni mogel zagotoviti dovolj sredstev, saj je bilo doseljencev iz leta v leto več. Sklenili so ustanoviti *Olepševalno društvo*. Menili so, da bo društvo lažje zastopalo potrebe Rožnodolcev pri oblasteh. Že leta 1905 je deželno predsedstvo potrdilo društvena pravila. Februarja istega leta je novonastalo društvo prevzelo in razširilo dejavnost Olepševalnega odbora. Ustanovni sestanek društva je bil v Pogorelčevi gostilni. V društvo se je včlanilo 28 Rožnodolcev. "V razvoju Rožne doline pomeni Olepševalno društvo prelomnico. Postalo je osrednji nosilec stavbne, gospodarske, kulturne in družbene dejavnosti" (Vatovec 1958: 21).

Glavna naloga društva je bila ustvariti razmere za razvoj naselja in zagotoviti njegov napredek. Težišča društvene dejavnosti so bila: kulturna in prosvetna, gospodarska in družbena. Društvo je bilo zelo dejavno zlasti na kulturnem področju. Tako je pripravljalo razna poučna predavanja, vabilo svoje člane v pevski zbor in zbiralo knjige za ljudsko knjižnico, ki so jo odprli leta 1906. V začetku je imela 157 knjig. Upriporili so tudi nekaj gledaliških predstav. Posredovali so pri dodelitvi posojil novim naseljencem in pomagali komunalno urejati Rožno dolino. Pomagali so Rožnodolcem, ki so prostovoljno gradili ceste in vodnjake ter urejali razsvetlavo. Pobirali so prostovoljne prispevke za nove ceste. Denar so

zaslužili s pripravo najrazličnejših družabnih srečanj: veselice, ki so jih najpogosteje prirejali v gostilni pri Marnu, rožnodolskih sejmov, pustnih maškarad, vinskih trgatev, bengalskih noči, plesov in prireditev ob obletnicah društva. Za prostovoljne prispevke so si omislili nekakšno javno puščico.

Do prve svetovne vojne je bilo društvo zelo uspešno. Prispevalo je k družbenemu, kulturnemu in gospodarskemu življenju Rožnodolcev. Med prvo svetovno vojno so morali vsi zdravi moški v vojsko in delo društva je zamrlo.

Društvo je nadaljevalo s svojim delovanjem šele leta 1922. Njegova dejavnost je bila takrat usmerjena k športu (drsališča, sankališča). V društvu so na novo ustanovili gradbeni, pogrebni, veselični, olepševalni, pevski, dramski in izobraževalni odsek ter odsek za zidavo društvenega doma. Pevski in dramski odsek sta kmalu zamrla. Najdejavnjša sta bila pogrebni in olepševalni odsek. Olepševalni odsek je skrbel za lepšo zunanjo podobo Rožne doline. Organiziral je nagrajne akcije za najlepše urejen vrt in hišo, s katerimi je prebivalce spodbujal k lepši ureditvi bivanjskega okolja.

Leta 1935 je društvo spremenilo svoja pravila. Preimenovalo se je v *Olepševalno in podporno društvo v Rožni dolini v Ljubljani*. Svojo dejavnost je preusmerilo predvsem v posmrtninski podporni odsek.

"V posmrtninski odsek smo plačevali približno 100 dinarjev. Za ta denar so člani odseka kupili venec, če je umrl član oziroma tisti, ki je plačeval članarino. Delovanje odseka se mi je zdelo zelo pomembno, saj je med Rožnodolci zagotavljalo medsebojno povezanost in občutek za solidarnost." (Povedala F. R.)

Po letu 1935 je društvo skrbelo za lepšo zunanjo podobo rožnodolskih hiš in vrtov. Ljubljana ni kazala pretiranega zanimanja za Rožno dolino, prav tako kakor je niso zanimali drugi obrobni kraji. Za ljubljanski magistrat je bilo najpomembnejše središče samega mesta. O kakšnem resnem društvenem delovanju v tem času pa ne moremo govoriti.

Med drugo svetovno vojno je društveno življenje popolnoma zamrlo. Odbor se je sicer občasno sestajal, vendar ni sprejel nobene resnejše pobude.

Po vojni se je društveni odbor prvič sestel 12. julija 1945. Nove prostore je društvo dobilo v pritličju gostilne Rožna dolina, kamor je preselilo tudi knjižnico. Člani so počasi spet začeli oživljati delovanje društva. Dejaven je bil predvsem posmrtni odsek. Poleg tega so, na primer, najrevnejšim članom pomagali z izdatnejšimi denarnimi zneski, za reklamne namene so leta 1947 izdali tisoč razglednic s sliko Rožne doline itn.

Glede na razširjeno delovanje se je društvo preimenovalo v *Olepševalno turistično društvo Rožna dolina v Ljubljani*. Začelo je pripravljati turistično folklorne večere v zimskem času in rožnodolske turistične tedne v poletnih in jesenskih mesecih.

O *Olepševalnem društvu* smo spregovorili nekaj več besed, saj je bila njegova dejavnost vsestransko pomembna. In imelo je zelo pozitivno vlogo pri medsebojni pomoči, sodelovanji in družabnostih, tako ob samem nastanku naselja, ko je šlo zgolj za "gospodarsko" sodelovanje, kakor tudi pozneje, ko se je v že oblikovanem naselju začelo razvijati živahno družabno življenje.

Prav zaradi pomena, ki ga je imelo društvo za življenje v Rožni dolini, je ostalo v spominu številnih starejših Rožnodolcev. Franka Rovnan Justin je o njem zapisala naslednje:

"Kmalu za tem, ko so se naselili prvi Rožnodolci, so napredni ljudje ustanovili Olepševalno društvo. Društvo

je novonaseljence vzgajalo k lepoti naselja, h gojenju sadnega drevja, trte, zelenja in cvetja. Odziv med prebivalci je bil velik. Vsi so teknovali med seboj, kdo bo imel najlepši vrt, lepo cvetje okoli hiše in rože na oknih in lepo obrezano živo mejo. Kmalu je zadišalo po španskem bezgu, jasminu in drugih lepoticah, ki so cvetele od pomladi do pozne jeseni. V društvu so bili vedno pridni ljudje, ki so stalno širili krog članstva in nagrajevali lastnike najlepših vrtov, teras, oken... Društvo je prirejalo daljše in krajše izlete, predavanja o gojenju rastlin, prikazovalo je lepote tujih mest in krajev. Tako je Rožna dolina kmalu zaslovela po svoji lepoti. Meščani iz centra in drugih okolišev so se ob nedeljah sprehajali po naši dolini, se ustavljali in gledali cvetoče okolje ulic." (Rovan Justin b.n.l.a.: 1.)

ČEBELARSKA ORGANIZACIJA

Čeprav Rožna dolina ni bila izrazito agrarno okolje, so si njeni prebivalci prizadevali, da bi čim uspešneje in racionalno obdelovali zemljo in redili domače živali. Vrtničarstvo, sadjarstvo in reja domačih živali so bile le dodatne dejavnosti, s katerimi so si zboljševali vsakdanjo prehrano in lajšali gmotni položaj. Nekatere od teh dejavnosti so gojili tudi kot konjičke. Med slednje sodi prav gotovo čebelarstvo, ki je bilo dolga leta zelo dobro razvito. Rožno dolino so imenovali celo "*medena dolina*". Njeni čebelarji so imeli svojo organizacijo.

Čebelarstva podružnica je bila ustanovljena 26. januarja 1919. Čebelarji so se ukvarjali z izdelavo satnic, postavitvijo sezonskih čebeljakov pod Krimom, nabavo orodja za točenje medu in kuhanje voščin ter vozov za prevoz čebel na pašo. V Rožni dolini je bila ustanovljena prva opazovalna postaja na področju Ljubljane. Delo so člani usmerjali v napredek čebelarstva. Med gospodarsko krizo so delo racionalizirali. Skupno so izkoriščali naprave, orodja in prevoz na pašo. Leta 1932 so prvi v Sloveniji ustanovili komisijo za nadzor kakovosti medu. Prirejali so izlete, tabore, srečelove, predavanja in razstave. Ena zadnjih uspešnih razstav je bila leta 1955 na vrtu gostilne Nered. Čebelarji so imeli v Rožni dolini povprečno 400 do 500 čebeljih družin. Organizacija je delovala približno 75 let in je imela v tem času na širšem območju Rožne doline približno 40-50 % članov (Babnik b.n.l.).

SOKOLSKO DRUŠTVO

Pomembni za telesni, kulturni in duhovni razvoj rožnodolske mladine sta bili *Sokolsko društvo* in *Katoliško slovensko izobraževalno društvo Vič-Glince*. Čeprav sta delovali na Viču, se je vanju vključevalo zelo veliko Rožnodolcev.

Sokolsko društvo sta leta 1904 ustanovila A. Thaler in zidarSKI mojster G. Stanovnik, graditelj večine rožnodolskih hiš. Rožnodolci so tako s svojim Sokolom prehiteli celo Vičane. Ko je bilo leta 1909 ustanovljeno Sokolsko društvo na Viču, so se mu priključili tudi rožnodolski Sokoli (Vatovec 1958: 25). Leta 1920 so zgradili velik sokolski dom in ga slovesno odprli leto pozneje. K sokolskemu domu je spadala še posebna hiša z gostilno (prej gostilna Pri pošti). Letno telovadišče pa je imelo društvo za meščansko šolo. Veliko rožnodolske mladine se je vključilo v to društvo. Njegov moto je bil "ljubezen do domovine, v kateri se razvijajo vse ostale človeške vrline do popolnosti in v kateri je prostora za duševno svobodo in gmotno zadovoljstvo za vse sloje". Viško Sokolsko društvo je trikrat tedensko organiziralo telovadbo, imelo je svoj nogometni klub in pripravljalo izlete v hribe. Pri društvu je bila razvita tudi odrska dejavnost; nastopali so ob praznikih, takrat so imeli priložnost pokazati gledalcem svoje igralske sposobnosti, znanje in telesne spretnosti. Vsako leto so priredili pustno maškarado.

KATOLIŠKO SLOVENSKO IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO VIČ-GLINCE

Leta 1903 so ustanovili *Katoliško slovensko izobraževalno društvo Vič-Glince*, ki se je leta 1922 preimenovalo v *Katoliško slovensko prosvetno društvo Vič*. Društvo je imelo lep dom, v katerem je bil med drugim tudi kino.

Na Viču je delovalo katoliško telovadno društvo *Orel*, ki se je pozneje preoblikovalo v *Fantovski odsek*. Rožnodolci so se prav tako kot v Sokolsko društvo vključevali tudi v to društvo, vendar v nekoliko manjšem številu.

ŠOLA

Rožnodolski otroci so obiskovali ljudski šoli na Viču in Vrtači. Slednje so imeli za boljšo, bolj meščansko ljudsko šolo. Mnogi starši so si prizadevali, da bi lahko vanjo vpisali svoje otroke.

"Vse šole v očeh ljudi niso bile enake. Oče si je prizadeval, da bi vsaj eden od sinov hodil v šolo na Vrtačo. Ob vpisu je navedel, da sin stanuje v bližini te šole." (Povedal B. U.)

Leta 1896 so na Viču odprli enorazredno ljudsko šolo. Prostora je imela v Tribučevi hiši na Glincah. Leta 1897 so odprli še drugi razred v Plavčevi hiši, prav tako na Glincah. Dve leti pozneje so dogradili novo šolsko poslopje (danes stara šola). Šola so razširili še za dva razreda, v njej je dobilo prostore tudi nadučiteljevo stanovanje. Zaradi stalnega naraščanja prebivalcev in nastajanja novih naselij so jo morali kmalu razširiti. V šolskem letu 1909/10 je imela že šest razredov in štiri vzporednice. V nekaterih razredih so imeli učenci pouk v zasebnih hišah (pri Plavcu, Malavašiču in Vojnoviču). Leta 1911 so dogradili novo sodobno šolsko poslopje. V stari šoli je bil odslej občinski urad, pozneje pa še pošta. Leta 1919 je viška šola postala osemrazrednica. Desetletje pozneje so jo tako kakor druge ljudske šole preuredili po novem šolskem zakonu v višjo in nižjo.

"Med drugo svetovno vojno so imeli učenci pouk v nekaterih gostilnah. Pouk je potekal dopoldne in popoldne, in sicer v treh izmenah v rožnodolski gostilni Čeh na Cesti IV, nekdanji Predjamski ulici, na Viču v gostilni Robežnik in v Rožni dolini v delavnici pri družini Žigon. V šolskem poslopiju je bila namreč med vojno vojaška bolnica." (Povedal V. B.)

Leta 1919 je dobil Vič tudi meščansko šolo.

Rožnodolci so si kar nekaj časa prizadevali, da bi imeli svojo šolo, vendar so vedno znova naleteli na gluha ušesa. Za šolsko poslopje namreč v Rožni dolini niso našli ustreznega prostora.

SPOMINI NA OTROŠTVO

"Po rožnodolskih ulicah smo se podili bosí. Brezskrbna so bila ta leta, če pomislim nanje danes, takrat pa smo imeli polno glavo želja in skrbi, ki so zapolnjevale naše vsakdanje življenje." (Povedal B. B.)

KAKO SO SI PRISLUŽILI DENAR

Rožnodolski otroci so znali zaslužiti denar. Ob Glinci so lovili ptiče. *Limnice* so imenovali manjše veje, na katere so dali lepilo, pripravljeno iz hrastove omele. Pod veje so nastavili kletko s ptičem, kakršnega so nameravali uloviti. Ptica

pod drevesom je s petjem privabljala druge ptice iste vrste, ki so sedle na *limnico* in so se tako ujele. Ujeto ptico so otroci dali v kletko in jo odnesli domov. Prodali so jo ptičarjem, ki so jih prodajali ljubiteljem ptic.

Otroci so si znali prislužiti denar tudi drugače. Rožnodolske ceste so bile makadamske, po njih so vsak dan vozili vozovi z vprežno živino. Otroci so po cestah z vrbovimi metlami pobirali konjske fige in jih prodajali vrtačkarjem za gnojilo. Pobirali so tudi živalske kosti in jih prodali za izdelovanje lepila.

Ženske in dekleta so si pred prvo svetovno vojno lahko prislužile kakšen dinar s prodajo las, ki so jih po vsakem česanju skrbno shranile. Po hišah so lase pobirale prekupčevalke in jih preprodajale frizerkam za izdelavo lasulj. Darovalka las je zanje prejela plačilo.

Še boljše plačilo so dobili otroci za delo v opekarni, kjer so delali med počitnicami. Vsak dan so delali osem ur, od šestih zjutraj do dveh popoldne.

IGRE IN ZABAVA

"Otroštvo brez zabave ni pravo otroštvo!"

S temi besedami je o svoji mladosti spregovoril starejši Rožnodolec, ki je preživljal mladost v Rožni dolini med obema vojnama.

"Fantje smo lovili ribe, na Rožniku smo se igrali ravbarje in žandarje. Tam sem dobil tudi les za frače. Bil sem tako dober izdelovalec frač, da sem si med rožnodolskimi fanti pridobil poseben ugled. Tekmovali smo v streljanju s fračo v prazne pločevinke, ki smo jih postavili na cesto - tudi kakšno okno smo razbili. Eno od frač iz tistega časa še hranim." (Povedal T. B.)

Pozimi so se otroci smučali in sankali na Rožniku.

"Poleti smo se kopali na Bokalcih, tam smo tudi splavali. Včasih smo bili ob vodi ves dan, tako da smo kar tam naredili šolske naloge." (Povedala M. U.)

Zelo priljubljeno kopališče je bila tudi Glinica.

OTROŠKI VRVEŽ OB BAJERJIH

Predvsem pozimi so se rožnodolski otroci in mladina zbirali ob bajerjih. Močvirnata zemlja tako ni povzročala le preglavic, temveč je nudila tudi obilo zabave.

V Rožni dolini so bili štirje bajerji: Habjanov, Kolmanov, Rakovčev in Ambrožev. Največji med njimi je bil Habjanov, meril je približno 7000 m². Pripadajoče posestvo pa je obsegalo 12700 m². Ob bajerju je stala hiša z gostilno, v kateri so prodajali le brezalkoholne pijače. Poleti so sposojali čolne, pozimi pa se je bajer spremenil v drsališče.

"Drsalke smo izdelovali doma. Navili smo jih s ključem na stare čevlje ter jih nato z vrvo in s klinci pritrdili. Doma smo izdelali tudi lesene loparje za čiščenje snega z ledu. Ponavadi smo se zbirali že zjutraj ob Habjanovem bajerju. Najprej smo s kamni preizkusili debelino ledu. Če se kamen ni potopil, se je najdrznejši drsalec pognal čez led, za njim pa vsi ostali. Tekmovali smo v hitrostnem drsanju. Igrali smo se kozaklanf in mance." (Povedal B. B.)

Še danes se spominjajo, kako so sprehajalci ob bajerjih ure in ure gledali njihove igre.

Bajerjev niso imeli le za igro. Pozimi so iz Habjanovega

bajerja vozili led v pivovarno, kjer so ga uporabljali za shranjevanje zaloga piva. V zameno za led so dobili pijačo. Ko v Rožni dolini še ni bilo vodovoda, so sosedje zajemali vodo iz bajerja, pozimi pa so jemali led in ga doma topili.

Habjanov bajer je bil prav tako ribnik. Pozneje so začeli poleg rib v njem gojiti za prodajo še race in rake. Tu so rasli lokvanji, akacije in jelšce. Ribnik ni nikoli presahnil, saj ga je napajalo več potokov, ki so se stekali z Rožnika. Po drugi svetovni vojni so ga izsušili, prostor pa namenili za otroško igrišče. Danes je prostor popolnoma neurejen.

Po pripovedovanju starejših Rožnodolcev sta Habjanov in Kolmanov bajer nastala ob izkopavanju gline, ki so jo rabili za izdelavo opeke v koseški opekarni.

Rakovčev in Ambrožev bajer sta bila manjša, a polna žab, ki so jih lovili. Na nekaterih bajerjih so sekali led za ledenice v gostilnah, ki so jih uporabljali namesto hladilnikov. Gostilničarjem so led sekali najeti delavci. Odvažali so ga z vozovi.

Leta 1906 so ob železniški progi v bližini Tobačne tovarne uredili novo drsališče, na katerem pa so se drsali le nemško usmerjeni pripadniki "Eislaufvereina". Drsali so ob nedeljah ob zvokih vojaške godbe. Na to drsališče rožnodolska mladina ni zahajala. Ponoči so Rožnodolci pogosto posipali drsališče s peskom in nametali nanj kamenje ter tako pri-krajšali pripadnike nemško usmerjene skupine za izzivalno drsanje (Vatovec 1958: 25).

Rožnodolski otroci in mladina so se hodili drsat tudi na koseški bajer. Redkeje so zahajali na Tivolski ribnik, kjer se je zbirala bolj "mestna mladina". Na tivolskem ribniku so že v prejšnjem stoletju organizirali drsanje. Plačati je bilo potrebno vstopnino, na voljo pa je bila tudi s streho pokrita garderoba. Ob ribniku je bila hiša, v kateri sta stanovala oskrbnik in oskrbnica, ki sta drsalcem prodajala čaj, mleko in "šunkenzemlje" (Ovsec 1982: 14).

ROŽNODOLCI IN VIČANI

Rožna dolina je dolga leta sodila v občino Vič. Upravno in razvojno je bila povezana s skupino naselij, ki so spadala k isti občini. Zaradi skupnega razvoja si v nadaljevanju nekoliko podrobneje oglejmo razvoj občine Vič.

Ljubljana, ki je imela leta 1869 24.249, leta 1900 39.355, leta 1931 pa 59.768 prebivalcev, je s priključitvijo občin Moste, Vič, Zgornja Šiška in nekaterih drugih krajev v septembru 1935 postala "Velika Ljubljana" (Vahen b.n.l.: 215-216).

Sklenjeno je bilo, da se mesto upravno razširi in v mestni areal vključijo dotlej primestne občine, med njimi tudi Vič. Vzrokov za tolikšno razširitev mestne upravne pristojnosti je bilo več, med drugim tudi spremenjena davčna politika velikega županstva, ki je mestu priključenim občinam obetala veliko pridobitev (na primer komunalne izboljšave, skupni urbani razvoj, razširitev in zboljšanje električnega omrežja, boljše cestno razsvetlavo, ugodnejšo cestno povezavo z mestnim središčem). Tramvajske proge so v naslednjih letih premaknile svoje končne postaje tudi na Vič, kar je bilo zelo pomembno za njegov razvoj, saj so ga povezale z drugimi predeli Velike Ljubljane. V Rožno dolino so razširili vodovodno omrežje in kanalizacijo.

Ime Vič je utemeljeno zgodovinsko, ker je naselje Vič najstarejši del novega okraja, ki se je leta 1935 priključil Ljubljani in ker je tudi prejšnja okoliška občina nosila to ime.⁹ Vičani so bili kmetovalci; sprva so kmetovale le ženske, moški pa so vozili razno blago iz Ljubljane v Trst in nazaj. Prav zaradi razvitega prevoznitva so bili kmetje socialno dokaj močni, kljub temu pa se naselje ni prav širilo.¹⁰ V primerjavi z Vičem je bila Rožna dolina že ob svojem nastanku bolj delavsko naselje.¹¹

Rožnodolci radi povedo, da je bilo na Viču bolj kmečko prebivalstvo, medtem ko se oni niso ukvarjali s kmetovanjem kot glavno dejavnostjo. Rožnodolski in viški otroci so se srečevali v šoli, pri Sokolskem in Katoliškem slovenskem izobraževalnem društvu Vič-Glince. Težko bi govorili o tesnejših stikih med Vičani in Rožnodolci; čeprav so živeli v isti občini, so se le redko srečevali v prostem času.

Na današnji Cesti II v Rožni dolini je bila nekoč tako imenovana mitnica, mimo katere je potekala meja med vasjo-Vičem in mestom Ljubljano. Trgovci, ki so prihajali v mesto, so morali tu plačati mitnino za vstop vanj. Pozneje so majhno hišo preuredili v trafiko, danes pa je prazna in zanemarjena hiša, ki vidno propada.

O nekdanji mitnici nam je Jože Babnik iz Rožne doline poslal anekdoto:

“Proti mitnici ‘Pod klančkom’ na poti iz Rožne doline, nese cigararica na glavi škap strjenega ajdovega medu. Ko pride mimo mitničarja, jo ta vpraša: ‘Mamica, ali nesete pomije?’ ‘Da’, mu odvrne cigararica in jo mahne veselo proti cigarfabriki. Mitnina za med pa ji je ostala v žepu.”

Vič je dobil poseben pomen za razvoj predmestne Ljubljane predvsem zato, ker mimo njega že od antike vodi najstarejša ljubljanska prometna žila, današnja Tržaška cesta. Ob širjenju zgodovinske Ljubljane v okolico se je počasi polnil predvsem presledek ob Tržaški cesti, kjer je nastalo novo naselje Glince kot nekakšno dopolnilo zgodovinskega kmečkega Viča. Naselje je Vič približalo Ljubljani.

V novi Ljubljani se je od leta 1935 vse bolj razvijala in uveljavljala viška predmestna skupina, ki je povezovala v celoto Vič, Glince, Rožno dolino in Brdo.

Viški kmetje, ki so delovali pri viški občini, niso bili naklonjeni nastajanju Rožne doline. Zaradi pičlih sredstev in nenaklonjenosti Vičanov viška občina ni pomagala pri izgradnji Rožne doline. Rožnodolci so si morali pomagati sami.¹² Ne glede na to se je Rožna dolina v primerjavi z Vičem naglo razvijala. O tem nas poučijo tudi naslednji podatki (povzeti po Vatovec 1958: 28):

LETO	ROŽNA DOLINA		VIČ IN GLINCE	
	hiše	prebivalci	hiše	prebivalci
1783			60	414
1868			82	574
1880			103	944
1889	3			
1900			201	1738
1908	110	1683		
1915				2943
1930	314	2159		
1931	340	3431		3527
1940	400	4000		4000

Leta 1903 je bil izvoljen prvi odbornik iz Rožne doline v viški občinski svet. Častno mesto so Rožnodolci zaupali mizarškemu mojstru in posestniku Juriju Petrovčiču. Že leta 1906 je imela Rožna dolina pet odbornikov. Petrovčič je ostal v občinskem odboru nepretrgoma do leta 1925. Takrat je bil izvoljen za viškega župana. Županoval je do leta 1935, ko je bila viška občina priključena mestni občini ljubljanski.

Rožna dolina sodi prav tako v viško faro. Maše in druge verske obrede Rožnodolci obiskujejo v cerkvi na Viču. Na Rožniku namreč ni dnevnih in nedeljskih maš.

SKLEP

Način življenja Rožnodolcev je zlasti po drugi svetovni vojni dobil značaj mestnega življenja. Še pred vojno so se po rožnodolskih ulicah sprehajali meščani iz središča Ljubljane, ki so se že po videzu ločili od Rožnodolcev. V zeleno Rožno dolino so prihajali zlasti ob koncu tedna, da bi se naužili svežega zraka in nagledali zelenja, ki ga v mestu skoraj ni bilo. Povojni gospodarski in družbeni razvoj sta znatno spremenila nekdanjo idilično podobo naselja delavcev, železničarjev, uradnikov in poštinih uslužbencev.

Razvoj Rožne doline lahko razvrstimo v tri obdobja:

1. Popotresni čas, ko so se v Rožni dolini začeli naseljevati prvi prebivalci, ki so si na poceni močvirnati zemlji gradili skromne domove.

2. Leta med obema vojnama, ko so začeli v Rožni dolini graditi prve večje enodružinske stanovanjske hiše in vile; ta del naselja je imel značilnosti vrtnega mesta in se je razvijal ločeno od starega jedra, kjer so prevladovale pritlične hiše.

3. Čas po drugi svetovni vojni, ko se je pričel nagel razvoj naselja. Prvotno pritlične hiše so nadgradili, podrli ali pa le obnovili. Uredili so kopalnice in stranišča. Asfaltirali so ceste. Nekdanje večje enodružinske hiše so postale večstanovanjske. Tudi zemljišča, na katerih so nekdanje stale le posamične stavbe, so postala večlastniška. Sezidali so nekaj javnih stavb, med njimi tudi študentsko naselje, vrtec, Lesarsko in Biotehnično fakulteto.

Povojni čas ni pustil sledi le v arhitekturi. Spremenilo se je tudi družabno življenje in medsebojni odnosi. Zaradi velikega števila priseljencev se sosedje pogosto ne poznajo. Vsakdanje življenje večine Rožnodolcev je povezano s središčem mesta, kjer so zaposleni in preživijo večji del dneva. O kašnem resnejšem organiziranem kulturnem in družabnem življenju v Rožni dolini danes ne moremo govoriti. Predvsem pred prvo svetovno vojno je življenje večine Rožnodolcev potekalo v Rožni dolini oziroma na Viču, kjer so bili tudi zaposleni. V središču Ljubljane so šli le po večjih nakupih.

Številne spremembe je prinesel čas v življenje Rožnodolcev. Na nekatere od njih sem opozorila že v besedilu. Še več pa jih je ostalo tudi neobdelanih. Starejši Rožnodolci nostalgичno govorijo o nekdanji Rožni dolini, mladi pa jo imajo radi takšno, kakršna je, saj je del časa, v katerem živijo.

⁹ Vič je v listinah omenjen že leta 1339, 1414 in 1431 z imenoma Weyze in Weycz. Valvasor omenja Vič in piše, da sta bila tu dober mlin in lep dvorec, ki je bil takrat last Gainzla.

¹⁰ Sprva je bilo naselje zelo skromno, o čemer priča tudi podatek, da je leta 1877 pogorela skoraj vsa vas Vič, saj so bile hiše večinoma lesene in krite s slamo.

¹¹ Glej poglavje Prvi prebivalci.

¹² Glej poglavje Olepševalno društvo.

VIRI IN LITERATURA

- BABNIK, Jože b.n.l.: Rožna dolina - medena dolina. Tipkopis hrani Jože Babnik.
- FISTER, Peter 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- JANEŽ, Stanko 1993: Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. Ljubljana.
- KNJIGE posestnikov. Župnijski arhiv viške cerkve.
- KONCESIJA za opravljanje obrtne dejavnosti, z dne 18. januarja 1936, podeljena Agici Čad, gostilničarki v Rožni dolini. Mestno poglavarstvo Ljubljana, II/1, št. 62210/1935. Hranijo v družinskem arhivu.
- KOROŠEC, Branko 1991: Ljubljana skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- KUHARSKI recepti. Rokopis. Hranijo v družinskem arhivu družine Battelino.
- KUPNA pogodba, sklenjena med Jero in Heleno Selanter Jožefom Čad. Opr. št. 7729. Hranijo v družinskem arhivu.
- OVSEC, Damjan 1982: Tivoli: iz zgodovine in življenja mestnega parka. V: Arhitektov bilten 60/61, str. 11-23.
- ROŽNA dolina: nastanek in razvoj. Raziskovalna naloga zgodovinskega krožka Osnovne šole Marjan Novak - Jovo v Ljubljani. Tipkopis, neobjavljeno gradivo. Ljubljana 1988.
- ROVAN JUSTIN, Franka b.n.l.a: Iz stare Rožne doline. Tipkopis.
- ROVAN JUSTIN, Franka b.n.l.b: Sredi Rožne doline stoji kapelica. Tipkopis.
- SKETELJ, Polona b.n.l.: Spomini Eme Sketelj, rojene Battelino (zapisala Polona Sketelj po pripovedovanju). Tipkopis. Hrani Polona Sketelj.
- SKETELJ, Polona 1996: Rožna dolina. 100 let. Veterani. Ljubljana.
- STAREJŠA ljubljanska industrija. Razstava Zgodovinskega arhiva. V Arkadah od 14. do 26. decembra 1973. Zgodovinski arhiv. Ljubljana 1973.
- VAHEN, Damjan b.n.l.: Ljubljana: zgodovinski oris. Založba Naši obrazi. Ljubljana.
- VALENČIČ, Vlado 1989: Zgodovina ljubljanskih uličnih imen. Partizanska knjiga. Zgodovinski arhiv Ljubljana. Gradiva in razprave 9. Ljubljana.
- VATOVEC, Fran 1958: Rožna dolina: ob 60-letnici Rožne doline in 55-letnici Olepševalnega odbora. Olepševalno društvo Rožna dolina. Ljubljana.
- ZGODOVINA Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane. 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani. V: Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino. Zgodovinsko društvo. Ljubljana 1984.

Summary

ROŽNA DOLINA - FROM A RURAL SUBURB TO AN URBAN SETTLEMENT

Polona Sketelj

Rožna dolina is a settlement of mostly individually-owned houses on the northernmost tip of Ljubljana. It originated between railroad tracks and Večna pot and spreads on the other side of the latter to the top of Rožnik. Strelišče, Rožnik with its church, Podrožnik, former Kolmanov grič, Nova vas and the former Stan in dom colony on the right bank of the Glinščica are incorporated into it as well. While it mainly represented a transitional area between its agrarian and urban environment before World War II, this area is now populated by upper middle class Ljubljana residents.

Rožna dolina was built after the earthquake of 1895. Workers of the Slovene Workers' Building Society (Slovensko delovsko stavbno društvo) founded by Krek and Žitnik bought inexpensive marshy land between railroad tracks and Večna pot in Rožna dolina. The land in the center of Ljubljana was too expensive for them, but the land in Rožna dolina was accessible with the help of the newly-founded Building Society loans. The new settlement was part of the Vič municipality at that time. Its first residents were workers employed in Ljubljana's Tobacco Factory, post-office employees, lesser civil servants, pensioners, policemen, tradespeople and railway workers.

The second era of the Rožna dolina development was the time between World War I and II. As a result of a severe housing shortage in Ljubljana it began to grow rapidly. This population growth was especially obvious in suburbs such as Rožna dolina. This was the time of great demand for land under the Rožnik hill. This was when Rožna dolina split in two outwardly totally separate parts. Employees of the Ljubljana Tobacco Factory settled in the area between the railroad tracks, Škrabčeva and Žitnikova ulica (today it is named Cesta I) and the Glinščica river, while the more affluent built their homes along Večna pot and in the area between the railroad tracks, Škrabčeva and Večna pot roughly to Žitnikova cesta. The size of each plot of land in Rožna dolina depended upon its owner's social status. During the first period of settlement of richer residents their plots could be as large as 1600 m². These were later divided into smaller ones. Burghers characteristically built their houses away from streets, while the houses of workers were built on the edge of the plot by the street because their plots were smaller and space had to be used rationally. In some areas workers' houses were even built adjacently.